

HAFİZ RÜSTƏM,
"Kövsər" nəşriyyatının baş redaktoru

APOSTROF

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları" layihəsinin 69-cu bəndi: "Vaxtilə apostrofla yazılan Qur'an, cür'ət, hey'ət, Kən'an, məs'ud, məs'ul, məş'əl, Sən'an, sür'ət, vüs'ət, və s. sözlər apostrofa görə Qur'an, cür-ət, hey-ət, Kən-an, məs-ud, məs-ul, məş-əl, Sən-an, sür-ət, vüs-ət kimi sətirdən sətərə keçirilirdi. Bu qəbildən olan sözlərin aşağıdakı şəkildə sətirdən sətərə keçirilməsi məqsəduyğun sayılır: Qu-ran, cü-rət, hey-ət, Kə-nan, mə-sud, mə-sul, mə-şəl, Sə-nan, sü-rət, vü-sət və sair".

Siz apostofu, naşılıqla deməzdim, bilərəkdən ləğv edənlərin bu layihədə növbəti xəyanətkar addımlarını hiss edirsinizmi? Bu açıq məkrli planlar quran alimlər dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmış ərəbmənşəli sözlərin təbiətindən irəli gələn və oturmuş apostroflu sözlərin düzgün hecalara bölünməsi qaydasını ləğv edib, sözlərin sətirdən sətərə keçirilməsinin eybəcər bölgüsünü də tətbiq etmək niyyətindədirlər. Təsəvvür edin ki, Qur'an sözünü, Qur-an kimi yox, quran kimi hecalara bölüb müqəddəs kitabımızın kobud səhvlə sətirdən sətərə keçirilməsini qanunlaşdırmaq istəyirlər. Bununla da Qur'an sözü öz leksik mənasını dəyişib omoqraf (quran, düzəldən və s. mənada) kimi də oxuna bilər.

Mən bu zərərli maddənin (69-cu maddə) əksinə olaraq apostrofun yenidən bərpasının zəruriliyini əsaslandırmağa çalışacağam.

Apostrof (yunanca "Obraşyonniy nazad" - "geriyə yönəldilmiş") müxtəlif dillərdə və müx-

təlif təyinatla istifadə olunan sətirüstü vergülə, ştrixə oxşar hərfsiz orfoqrafik işarədir.

Qədim yunan dilində də bu işarədən istifadə olunub.

Rus dilində apostrof hərfsiz orfoqrafik işarə kimi çoxdan yazı işarələrinin yeni kateqoriyasına daxil edilib. Hələ 1920 - 1930-cu illərdən apostrof rus orfoqrafiyasında "c" yerinə işlənib.

Latin praktik transkripsiyası və kiril transliterasiyasında apostrof yumşaq işarədir (ğ). "C" isə iki aposrofla, yaxud iki hərfüstü ştrixlə ifadə olunur.

Həmçinin rus dilində apostrof tətbiq olunur: xarici xüsusi adlarda d', O' və L' başlanğıc elementlərindən sonra (Janna d'Ark, O'Konnor, d'Artanyan və s.)

Apostrof ukrayna və belorus dillərində bölüşdürücü işarə kimi istifadə olunur.

Türk dilində apostrof (kəsmə işarəsi) xüsusi isimləri köklərindən ayırmaq üçün (Əli'nin qələmi), sözdən düşən bir hərfi belirtmək üçün (n'olur = nə olur), şəkilçinin söz köküyə qanşmaması üçün (çay'ını içdinmi?) işlədilir.

Dillərdən və oynadıqları rollardan asılı olaraq apostrof durğu işarələri sistemində, diakritik işarələrə şamil edilir. İngilis, fransız, serb, niderland və s. dillərdə apostrof sözün oxunuşunu və tələffüzünü asanlaşdırmağa xidmət edir.

***

Yuxarıda sadaladığım dünya dillərində bu gün də işlənən, gələcəkdə də işlənəcəyi şübhə

qısaca bohş etmək yerinə düşdü.

Yuxarıda verdiyi kimi, lügət fondumuzda külli miqdarda eyincinsli qoşa yy samitlordon biri ixtisar olunark, horc-morck yaranaçaq. Holo onu da yoqin bilmomış deyilsiniz ki, hazırk orfoepik normaya görr, eyincinsli qoşa yy ilə yazılan sözlördön bö'zilöri bir y ilə (vaziyöt, obdiyöt, şöxyöyöt v.s.), bö'zilöri iso qoşa yy ilə (hödiyöy, soyyar, qayyyum, sohyöy v.s.) yazılır ki, bu da şöğırdörimizön onsuz da çəşəb qalməsina münbət sırait yaradır. Kim zomanöt verö bilö ki, eyincinsli qoşa yy-lərdän birinin ixtisarı gölöcködö bu prinsipöl eyincinsli qoşa kk, pp, tt və qq hörfilöri dö eyni əqibötü yəşatmäsaycaq? Yaxud, eyni zamanda homin qəydayla qoşasaitli sözlörin yazılışları töləffüzlöri ilo əvaz olunmäsayaq? Bu 'eksperimentöl' orfoqrafiyada, hom dö orfoepiyada elo bir idaroolunmaz və islahoolunmaz bir xəosun yarannasına sobob ola bilör ki, sonralar uzun müddötö bu xəosun qarşısını almaq mümkün ölmaz. Belo çıxır ki, bu tökilölö eyincinsli qoşa kk, pp, tt və qq hörfilöri yazılan sözlördö ikinci kar samit önün cingiltili qarşılığı kimi töləffüz ölünə bilör, yaxud, eyincinsli qoşa samitlördön biri ixtisar ölundönkөн hom dö biabırçı və ənliləməz sözlörin meydana gölməsi qəçilmaz ölar (Məs.: sikko və s.).

Layihöde 22-ci maddöyö münasibötə istörə istemöz bir maraqlı xətirə yadına düşdü.

Mön 1978 - 2004-cü illördö "Maari" nəşriyatında nəşr ölundüm, hom dö bütün öröb-fars dilli ibidölö, orta vö ali möktöb dörsliklärinin, elmi-pedəgojöl obdiyöyatların, metodik vasitölärdön alternativisiz nəşriyät redaktöru ölmüşəm. Bir dəfö müölliflörin röhmətlük Ələşğör Məmmədovdän (şörqənsin əlim, pedəgoj elmlör doktörün, professor, ömökdar əlim kadimi, Azərbaycanca dö müasir öbrölünəşin banisi) soruşduđm ki, əy üstäd, sizin əzdän öröb mənşölö, artikllö "Ələşğör" (comi: əsakər) sözlördän yarandığı halda, önü üçün önü xüsüsü isim ölarəq "Ələşğör" kimi yazdırmısız? Onu dö bilörmök ki, qoşa kar samitlör yanəş göldikdö birisi cingiltileşir. Ö, balacəboy, şux zarafatları vö lotifölöri ilo möşöruv, hazırcəvab bir bilim adamı idi. Yanmıdık başqa ömökdaşlar eşitmişön deyö mönə yaxınlaşıb qaldıqma bu sözlöri yarızarafat-yarıcciddi pıçıldö: "Yönü "sk" - "sg"-yo çevrilir, öks töqdirdö

biöböb səslönür. Məsölön, Ələşğör, İsköndör vö s.

Yeri gölmüşönkөн, obdiyöyät, həkimiyöyöt, ün-siyöyöt v.s. eyinön eyni orfoqrafiyada fars dilində dö işlönür - loru, saya, dialektöl danşən farslar homin eyincinsli qoşa yy samitli ilə yazılan sözlöri bir y ilə dö töləffüz edirölər. Ancaq heç dö bu əsas vermür ki, ədöbi dilin orfoqrafik norması pozulsun. Bizdö dö kim qara különün dilində, yarə şivölöründän danşmaq istöyösüz heç curları arasında danşın. Ancaq heç kösin vaxtilə yüksök şivöyöddö tərtib ölundüm, artıq çöxdän öturmuşm yazdı dö normasını - orfoqrafik qaydaları öyuncəqə çevirmöyö haqqı yoxdur.

Diləcarın vaxtilə türk dilinin başında elöyödi dölköklöklör, ö cümədən qoşa yy-lərdän birinin ixtisarı yazılması imitasiya etmək bizə nümunə ola bilmaz.

Ümumiyyötöl, bu yeni layihöde: - 69 maddölik qaydalar içärisində 3 bönd (22, 37 vö 69) klassik obdiyöyätin tödqi, tödrisi vö vö tobliğön mənfi təsiri şöbhiszidir.

- iyöyöt, - iyät sonluqlu sözlör Azərbaycan bədii mətində, mənbəşünəşliq, mətəşünəşliq, örüz elmi, bədii qiraət, obdiyöyätidän oxu dörsöl vö s.-də öproblem yaradaçaq.

- öröb dilində "eyn", yaxud "hözmə" dö dəxil qarşılığı ölan apostrofun ləğvinin arınduca qoşa yy hörfindön birini dö ləğv etmək (37-ci bönd) vö əskidön apostroflu yazılan sözlörin həcasını, eyni zamanda vurğusunu dəyişmök (69-cu bönd) mənəvi ədəbi mirasımız qarşısında tamamilə məsuliyötsiz bir əddim ölar.

12 il dö üç dəfö dəyişdirilön orfoqrafiya qaydaları ilo yazılan mötlördön insənlir dilin hansı imla xüsüsüyötölörin öyrönə bilölör?

İş ö höddə çatb ki, ədöbi dil löhcölörö deyil, löhcölör ədöbi dili öz nüfüz dairəsinö dəxil ödir. Bu tökilöri (xüsüsü 37 vö 69) yeddü yüz illik klassik ənadillö obdiyöyätimizin bədii dögü-lü, müsəlqililyi vö estetik bünöövrosinä bağlā-çaq gücü mälkidir; tökilif qöbul edilörsə, ayrıncə ölarəq, örüz vəznli mirasımız ciddi itkiyö mörüz qaləcaq (Səodət Şöxyeyva, filologiya üzrö fölsöfö doktöru, dosent).

Məsölön: "Xəlil ibn Əhmədün yaradıdığı vö bu gün dö örüz şəridö qüvvədə ölan səkkiz ös-

li tölifölinin tərkibinə vö transkripsiyasına nəzər salsaq, önlərən aşağıdakı apostrofla işarölönmiş ritmlördön yarandığımı göriök: fə'Ulün, fa'llün, mö'fAlün, fa'lätün, müstəf'ilün, mü'fAlötün, mü'təfAlün, mö'Ulata"(Törlan Quliyev).

İlahiyətiç Nöriman Qasmöğlunün zənniməca, apostrofun vacibliyö yanəş layihöde irölü sürülmüş digər maddələrdə özünlün kreativ, konseptual müasirətö bəco yazıçı dostları-mız üçün nəzərdə tutulməyb: "Tərciməsi, yaxınlaşma töbi şroses ölməlidir, süni yön vö özü dö töbiil ölcə, iktöroflil qaydağa baş verir. İkcinisi, Türkiyö türklöri ilo örtəq abidömsiz "Kitəb-i Dədə Qorqud"un dili Azərbaycan türkösi ilo bağlādırsa, örtəq nöbölörimiz Füzali, Nosimə vö b.-nün türk ösərölör bızim türkədədirisə, bu abidölərindömi redaktəsina girişmölük? Səodət xanımın bu nəarahatlığın diqəto necə almamaq ölar: "Azərbaycan bədii mətində, xüsüsü şeirdə ayrıncə bir yeri vö müəyyön bir çökisi ölan bu ifadəlörin yazılış vö deyiliş şöklini dəyişdirilörək, -iyöt, -iyät şöklini əlməsi mənbəşünəşliq, mötəşünəşliq, örüz elmi, bədii qiraət, obdiyöyätidän oxu dörsöl vö s.-də ancaq vö ənsə problemə ulə qəcaq.

69-cu böndə ifadə önün təklifin dö zərərlil öldüğü, sözlörin deyilişinə öngöl yaratdığı üzdödir. Layihö müelliflör vaxtilə apostrofla yazılan Qur'an sözlünün sətiridə sötrö keçiril-məsini Qur'an deyil, 'Qu-r'an kimi tökilif edirölər. Deyilişö bir zərbeni vaxtilə apostrofun ixtisarı vurub. İndi dö bu tökilif ki, keçərsə, məcbür öladəçiq müğəddös Kitabımızın orijinal ədəb sadəçö fe'lli siföt qöbilindön sözlük ölan "qu-r'an" kimi töləffüz ödöl...

Qayıdıram tökilif edilön layihöyün 37-ci maddəsinə. Heç kimin haqqı yoxdur qoşa "y"-dän birinin ixtisarı əslaqınca divan obdiyöyətində divan tutsun. Eləcə dö son ki isrin görkömlö əbdölörimizön əsərölörin "orfoqrafik" redaktöyö mörüz qoysun. Bunu bildirdənə işarələ iddia edirölər ki, güya ədöbi abidölər, klassiklörin ösərölöri çəp ediləndö heç bir redaktöyö uğramäsayaq. Bəs belə öldükdə imla xəosundan necə, qurtulmaq mümkün öləcaq?"

"(Yazıçı dostlarımızın nəzörinə" 05.09.2018 12:30) "Mükömlök şökilonmiş, inkişaf etmiş vö ədöbi dil şivöyöyösündö özünlü hər baxımdan

çöxdän təsdiq etmiş dildə, dil qrammatikasında, orfoqrafiyasında qəsa zaman müddətində təz-töz dəyişikliklörə ulə vermək ərzödünlön deyil. Dünyanın ön inkişaf östölö ikinci öləklöl dö şölörünin dövlöt dilörinə münasibötö möhz bələ bir möqni əsas götürüb bolli bir mühafizəkarlıq sərgilöyü" (N.Qasmöğlü).

Hazırda möqədill şökildə təz-töz əparlən orfoqrafik dəyişikliklör (xüsüsü 13 (şə' və fe'l), 22, 37 vö 69-cu maddölөр üzrə) bu qənatə gölöyöyö əsas verir ki, hansı radikal önəşlölər ədöbi dilimizin löhcölömsölön, orfoepiklə-məsini, klassik işrölə müasir nəsilölər arasında bu istiqəməddə rəbitönün qırılmasına və noticə c'əbirilö orfoqrafik qaydaların pozulmasına ilə təhsir ədöbi dilimizin formələşməsinə mənfi vasid öbidölörölör. " "

Elo bu ərzömentörlərə görr dö:
- 13 (ancaq fe'l və şə'r sözlörinə samil edilir), 22 və 37-ci maddələrdə heç bir dəyişiklik əpəril-məsinn.

- öröb dilindän dəxil ölmüş bözi sözlörin əssən birinci, bö'zön də ikinci həcasında zə-mə-n-ə, e, i, sətillördön biri ölan sözlördə;
- birinçisi samitöl bitən, ikincisi söylə başla-nən həcəlarar arasında samiti ayrıрмаq, sait yəydin töləffüz etmək üçün;

- bu öröb mənşölö sözlörin həcəlarə bölünüb, sətiridən sətirə keçiril-məsində apostrofun rolunu nəzərə ölarəq;

- klassik obdiyöyätin transkripsiyası və transliterasiyalarının dəyirlənməsində;

- rus vö öqöb öbdüyöyatlımdə ölmüş vö öləcaq apostroflu sözlörin yazılışında apostrof işarə-sindən istifadə edilisin.

13-cü bönddän "şə'r və fe'l" sözlörinö 69-cu böndə ələvə edərək, homin böndün mötni (kö-kündön dəyişib) aşağıdakı redaksiyada oxun-məsi tökilif edilisin:

2003-cü ilin sentyabr ayının 23-də ləğv edil-miş apostrof işarəsi bərpə edilisin. Qur'an, cür'öt, hey'öt, Kon'an, məs'ud, məs'ul, məs'öl, e'lan, e'dam, şə'r, fe'l vö fe'l bə bölünöl ölan sözlö-rin aşağıdakı şökildə həcəlarə bölünüb, sətiridən sətirə keçiril-mös möqsöduyüğün sayılısn: Qur'an, cür-öt, hey-öt, Kon-an, məs-ud, məs-ül, məs-öl vö s.

30 sentyabr 2018